

STANISŁAW GRODZISKI
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Wspomnienia o Profesorze Michale

Abstract

Memories of Professor Michał

Professor Dr. Michał Patkaniowski (1907–1972), a distinguished professor at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University, had deserved his right to fame as an outstanding scholar and efficient organizer of academic life. His silhouette has been presented in numerous biographical notes, including the Polish Biographical Dictionary. Yet what seems particularly worthy of recalling here are his efforts to expand the library collection of the historical and legal chairs. Thanks to his efforts, the collection became enlarged by over 3000 books which had been withdrawn from the libraries of Krakow courts as well as from the libraries of other courts in Krakow's surroundings.

Key words: Michał Patkaniowski, Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University, library collection, library, common court of law

Słowa kluczowe: Michał Patkaniowski, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, księgozbiór, biblioteka, sąd powszechny

W roku 2012 minęło czterdzieści lat od śmierci Michała Patkaniowskiego, profesora przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego, wieloletniego kierownika Katedry Historii Państwa i Prawa na Zachodzie Europy, później Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa¹. Opracowany został starannie Jego biogram i zestawiony Jego dorobek naukowy², choć może nie zwrócono należytej uwagi na fakt, iż

¹ Bliżej o nazwie tej katedry por.: S. Grodziski, *Powszechna historia państwa i prawa. Problemy i badacze*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” (dalej: CPH) 2000, t. 52, z. 1–2, s. 9–19 oraz przedruk w: *idem, Studia galicyjskie*, Kraków 2007. Nazwa katedry od czasów, gdy kierował nią profesor Stanisław Estreicher, uległa zmianie po drugiej wojnie światowej, kiedy pojawiły się zarzuty, że jest to „okcydentalizm”. Rozszerzono wykład o dzieje Rusi Kijowskiej i Rosji, i tak powstała „Powszechna Historia Państwa i Prawa”. Niezależnie od politycznych względów, jakie legły u podstaw tej zmiany, była to decyzja słuszna; powstała dyscyplina obejmująca panoramę ustroju całej Europy.

² Biogram Michała Patkaniowskiego (1907–1972) pióra Wojciecha M. Bartła zob.: *Polski Słownik biograficzny*, t. XXV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 330–332. Biografię publikacji zestawiał Lesław Pauli w: CPH 1973, t. 25, z. 2, s. 287–295.

praca naukowa tego znakomicie zapowiadającego się uczonego uległa zahamowaniu z przyczyn od niego niezależnych³.

Jeśli pragnę tu raz jeszcze zatrzymać nad jego zasługami, to nie idzie mi o to, że w swej katedrze dbał o rozwój naukowy następców: Leszka Pauliego, Ireny Malinowskiej-Kwiatkowskiej, Wojciecha Bartła, Stanisława Salmonowicza (który odszedł do Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), a także w sąsiedniej Katedrze służył jako recenzent i członek komisji awansowej piszącemu te słowa, Stanisławowi Płazie, Waławowi Uruszczakowi, oraz przyjął do pracy kolejnego następcę, Kazimierza Barana. Idzie mi tylko o jedną, wcale nie drobną zasługę, która została zapomniana. Michał Patkaniowski przysłużył się bowiem całemu Wydziałowi Prawa, a w jego obrębie odegrał szczególną rolę dla dwóch katedr: Historii Państwa i Prawa Polskiego oraz Powszechnej Historii Państwa i Prawa.

W 1950 roku został prodziekanem, a w latach 1951–1953 pełnił (z nominacji) funkcję dziekana Wydziału Prawa. Uzyskał wówczas uznanie Rady Wydziału do tego stopnia, iż w 1956 roku, po częściowym przywróceniu autonomii uniwersyteckiej, został jednogłośnie wybrany na dziekana po raz wtóry i pełnił te obowiązki do 1958 roku. Pozostawił po sobie pamięć jako sprawny administrator, przystępny i bardzo szanowany przez studentów.

Nim mógł poświęcić się całkowicie Uniwersytetowi Jagiellońskiemu, pracował na stanowisku sędziego grodzkiego, a następnie okręgowego. Skutkiem tego organizację wymiaru sprawiedliwości znał od podstaw, z kilkuletniej praktyki. Orientował się również, jaką wartość posiadają podręczne biblioteki sądowe, skoro – zgodnie ze starym określeniem – „jedno pociągnięcie piórem ustawodawcy, i całe biblioteki sądowe staną się makulaturą”. Wiedział z praktyki, iż są w tych księgozbiorach dzieła, do których nie sięgał już żaden sędzia.

Zwrócił się więc do prezesa Sądu Wojewódzkiego z propozycją, iż komisja powołana przez Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego przejrzy biblioteki tego sądu i podległych mu instancji, a następnie przejmie do uniwersytetu pozycje, które nie mają już żadnego znaczenia dla wymiaru sprawiedliwości. Nie oznacza to jeszcze, iż nie mają one żadnej wartości naukowej, zwłaszcza dla dyscyplin zajmujących się historią prawa.

Propozycja ta została zaakceptowana, była ona bowiem nawet przez sąd pożądana⁴. Postawiony został tylko warunek, iż pozycje, jakie zechce przejąć Uniwersytet

³ Doktorat pod opieką Stanisława Estreichera uzyskał w 1931 r., habilitował się w 1939 r. Prawie cały nakład jego pracy habilitacyjnej pt. *Wina i kara* uległ zniszczeniu po wybuchu wojny. Ponieważ brakowało dlań etatu w Uniwersytecie Jagiellońskim, przeto podjął pracę w charakterze sędziego grodzkiego, a władze sądowe „zezwołyły mu na pracę uniwersytecką w godzinach pozasłużbowych”. Z sądownictwa odszedł całkowicie w 1957 r. Po drugiej wojnie światowej objął katedrę jako zastępca profesora, ale kiedy przybył do UJ z emigracji profesor Marian Zygmunt Jedlicki, jemu tę Katedrę powierzono, a Michał Patkaniowski, zatrudniony w UJ „zastępczo”, jako adiunkt, prowadził wykłady fakultatywne z historii prawa karnego. Dopiero po odejściu profesora Jedlickiego do Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (1949 r.) Michał Patkaniowski przejął Katedrę Powszechnej Historii Państwa i Prawa, prowadząc ją już bez przeszkód do końca życia, tj. do 1972 r.

⁴ Kończyła się budowa gmachów sądowych w Krakowie, przy ul. Przy Rondzie 7, i sąd opuszczał ciasne, wyeksploatowane budynki przy ul. Grodzkiej 52. Przekazywano je Uniwersytetowi Jagiellońskiemu w 1971 r., razem więc z częścią zbędnych dla sądu zbiorów bibliotecznych.

Jagielloński, zostaną spisane, oraz sprawdzi je bibliotekarz sądowy raz jeszcze, decydując, czy istotnie są już one dla sądu zbędne⁵. Warunek ten został oczywiście przyjęty.

Komisja taka powstała na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w składzie: Michał Patkaniowski jako jej przewodniczący, Wojciech Bartel oraz piszący te słowa. Zaraz też przystąpiła do pracy, prowadzonej w takich godzinach, aby nie zakłócać działalności sądu. Trwała ta akcja około roku i była przeprowadzana w uciążliwych warunkach⁶. Poza Krakowem wymagała też wyjazdów do Tarnowa, Chrzanowa oraz Nowego Sącza i przywożenia stamtąd (uniwersyteckim transportem) zgromadzonych zbiorów.

Sprowadzone do lokali Katedr Historii Prawa przy ul. Straszewskiego 27, a następnie przy ul. Gołębiej 9, zbiory powoli były czyszczone, segregowane i katalogowane⁷. Czyniły to z naszą pomocą bibliotekarki wówczas zatrudnione w tych katedrach. Trwało to długo, ale przyniosło poważne osiągnięcia.

Profesorowie poprzedniej generacji, Stanisław Estreicher, Franciszek Piekosiński czy Stanisław Kutrzeba, dbali przede wszystkim o zaopatrzenie bibliotek katedralnych w źródła i opracowania do czasów rewolucji francuskiej i rozbiorów Polski. Wiek XIX graniczył dla nich ze współczesnością i dopiero powoli, po pierwszej wojnie światowej (co nie mogło już dotyczyć Piekosińskiego), zaczęli go naukowo opanowywać. Akcja zorganizowana przez Michała Patkaniowskiego wypełniała więc ogromne luki w zbiorach Katedr Historii Prawa (z wyjątkiem Prawa Rzymskiego, które w praktyce nie przejęło z sądu niczego). Katedry te wzbogaciły się o około 3000 pozycji. Były to zbiory austriackich ustaw dotyczących wymiaru sprawiedliwości (*Justizgesetzsammlungen*) oraz ustaw polityczno-administracyjnych (*Politische Gesetzsammlungen*), od czasów cesarza Józefa II, to jest od schyłku XVIII wieku. Szczególnie cenne były zbiory ustaw dla Galicji, w oryginałach niemieckich i w polskich przekładach (*Pilleriana, Provinzial-Gesetzsammlungen*), do 1848 roku. Dla epoki po Wiośnie Ludów przyjęto komplety zbioru ustaw ogólnoaustriackich (*Reichsgesetzblatt*) z jego polskimi przekładami, a także komplet ustaw obowiązujących w Galicji epoki autonomicznej (Dziennik ustaw i rozporządzeń dla Galicji). Zgromadzono wydawnictwa do dziejów kodyfikacji austriackiego prawa cywilnego i karnego, ich przekłady na język polski, komentarze, rozmaite opracowania z drugiej połowy XIX i początków XX w. Roczników czasopism prawnych z tej epoki odnaleziono niewiele.

⁵ Nie mogłem odzłować, iż nie zdobyłem dla Katedry Historii i Prawa cennej, zbędnej dla sądu, galerii. Podczas przeprowadzki sądów do nowego lokalu, w opuszczanym i bardzo zrujnowanym pomieszczeniu przy ul. Grodzkiej 52 natrafiliśmy na niezwykle zbiór: były to portrety władców i dostojników, zdejmowane w odpowiedniej chwili ze ścian, ale nie wyrzucane, lecz deponowane w ciasnej wnęce. Pierwszym był cesarz Franciszek Józef I, a po nim Józef Piłsudski, Ignacy Paderewski, Stanisław Wojciechowski, Ignacy Mościcki, Edward Rydz-Śmigły, Bolesław Bierut i Władysław Gomułka. Kiedy przybyłem z półciężarówką, aby je zabrać dla Uniwersytetu Jagiellońskiego, były już rozgrabione; pozostawiono mi tylko Bieruta i Gomułkę.

⁶ Praca ta, wykonywana w ciasnych, od dawna nieremontowanych i zakurzonych pomieszczeniach, wymagała specjalnej odzieży ochronnej. Rychło się okazało, że przekroczyła ona siły i zdrowie profesora Patkaniowskiego; do końca doprowadziliśmy ją we dwóch z Bartlem.

⁷ Źródła i opracowania dotyczące monarchii habsburskiej kierowaliśmy do Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa. Zbiory dotyczące Galicji szły do biblioteki podręcznej Katedry Historii Państwa i Prawa Polskiego.

Całe to przedsięwzięcie spowodowało, iż powstał przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego bogaty warsztat badawczy do studiów nad ustrojem i prawem zaboru austriackiego, a także całej monarchii habsburskiej.

Kłopoty lokalowe Katedr Historii Państwa i Prawa spowodowały, iż znaczna część ich bibliotek przekazana została do scentralizowanej biblioteki wydziałowej i przeniesiona do osobnych pomieszczeń. Zbiór zgromadzony staraniem Michała Patkaniowskiego stracił swój wyodrębniony charakter i został połączony z księgozbiorami katedr poświęconych prawu i postępowaniu cywilnemu, prawu i postępowaniu karnemu, prawu państwowemu i administracyjnemu. Obecnie kataloguje się go i udostępniana, opierając się na najnowszych zasadach bibliotecznych, pod kontrolą Biblioteki Jagiellońskiej.

I jeszcze jedna uwaga, o charakterze propozycji. Czas biegnie. Wymiar sprawiedliwości nie sięga już do źródeł pochodzących z czasów przed pierwszą wojną światową. Coraz rzadziej korzysta też ze źródeł i opracowań epoki Drugiej Rzeczypospolitej. Z każdym też rokiem głębiej przechodzi do historii epoka PRL, od 1944 do 1989 roku. Warto się zastanowić, czy by akcji, dokonanej kiedyś z inicjatywy Michała Patkaniowskiego, nie ponowić w odniesieniu do bliższej nam epoki. I dziś też sądownictwo zgodziłoby się przekazać uniwersytetowi część swoich bibliotek, niesłużących już praktyce.

Nabierają one znaczenia z innych powodów. Ogromny dorobek prawno-ustrojowy Drugiej Rzeczypospolitej, w okresie PRL-u nazywanej „burżuazyjno-obszarniczą”, spotykał się często z nadmierną, nieobiektywną krytyką. Czas, iżby tę ocenę skorygować. Wreszcie i sama epoka PRL oczekuje na wyważoną, obiektywną ocenę. Nie może być ona oceniana ani na podstawie literatury stawiającej ją na piedestale, ani niektórych archiwaliów przedstawiających ją wyłącznie w czarnych barwach. Dyscyplina historii państwa i prawa, dysponująca dobrze przygotowaną kadrą naukową, zyskałaby cenny warsztat badawczy, wyposażony w całość publikowanych drukiem źródeł prawa i towarzyszącej im literatury, prowadziłyby badania wolne już od publicystyki, wyważone i wartościowe.